

sina karriärer och att det inte uppfattades som problematiskt att tjänstgöra i andra länders krigsmakter. Här existerade det onekligen en spänning mellan det nationella perspektivet, som sägs dominera denna period, och en äldre transnationell praktik. Författaren diskuterar denna problematik i relation till Hugo Raabs förhållningssätt till olika europeiska krigsmakter, men det hade kunnat föras på ett mer allmänt plan för att belysa de spänningar mellan gamla och nya sociala praktiker som existerade i de europeiska samhällena i mitten av 1800-talet.

Tyvärr är bokens avslutande reflektioner, som fokuserar på minnena efter kriget, ganska kortfattade. Därmed missar Ericson Wolke möjligheten att förklara hur krigen 1848–1850 och 1864 påverkade den danska och svenska nationsformeringen och hur de båda staterna utvecklades, inte minst militärt, under andra hälften av 1800-talet. Även om de norska och svenska frivilliga var ganska få i relation till den danska krigsmakten i stort så blottlägger krigen och de undersökta aktörerna flera spännande processer som har haft stor inverkan på dagens Norden.

Örebro universitet

PATRIK WINTON

Svenbjörn Kilander, *När tiden byttes ut: Norra Jämtland och industrialiseringsprocessen 1850–1906* (Lund: Nordic Academic Press 2021). 359 s.

Under de första årtiondena av 1800-talet skapades förutsättningarna för det industrikapitalistiska samhället i vårt land. Utrymmet för statsmaktens agerande minskade successivt till förmån för enskilda aktörer. När det exempelvis gällde norrländsk mark och skog skedde detta när mycket stora områden överfördes till privat ägande genom den yngre avvittringen av offentligt ägda fastigheter. Något senare fortsattes och förstärktes dessa förändringar genom att arbetet med det laga skiftet genomfördes. I mitten av seklet hade lejonparten av denna utveckling slutförts.

Med tillkomsten av ångdrivna sågar utmed den norrländska kusten – den allra första anlades 1849 i Tunadal i det medelpadiska Alnösundet och fick snabbt rader av efterföljare – förändrades samtidigt mycket raskt situationen. När den så kallade timmerfronten nådde fram till skogarna innanför kustområdena blev de öppna för externa aktörer att kommersiellt utnyttja. Efterhand skapades till höga kostnader långa system av flottningsleder som möjliggjorde att man vattenledes kunde föra avverkat timmer till väntande sågverk. Vid denna tid uppstod begreppet "baggböleri" – så benämnt efter en västerbottnisk ort nära Umeå där ägarna av den lokala sågen i mitten av

1800-talet anklagades för att olovligen ha avverkat Kronan tillhörig skog dock utan att kunna fällas. Längre fram kom ordet att vidgas till att betyda även annan tvivelaktig verksamhet; bland annat när skogsbolagen till rena underpriser köpte timmer eller skogsfastigheter. Detta väckte mycken negativ uppmärksamhet och ledde till att de 1906 i ett riksdagsbeslut via en särskild lag förbjöds att köpa privatägd skog utan särskilda av staten beviljade tillstånd. På så vis menade man att skapa ett värn mot den trävaruindustri vars kraftiga expansion ansågs utgöra ett hot mot samhällsbygget.

Denna skrift har som fokus just det svenska samhällets förändring under 1800-talet och några år in på 1900-talet – eller med titelns ord *När tiden byttes ut* – och statens roll som regulator mellan landets allmänna sfär och dess enskilda. Den avser sålunda effekterna för struktur och innevånare i mera avlägset belägna norrländska skogssamhällen.

Författare är historieprofessorn emeritus Svenbjörn Kilander i Umeå som valt att följa utvecklingen mellan åren 1850 och 1906 i sammanlagt åtta byar i de tre norrjämtska socknarna Alanäs, Frostviken och Ström. För var och en har han konkret och utförligt undersökt och systematiskt redovisat alla avverkningsrätter, köp av fastigheter samt krediter baserade på inteckningar i fast egendom. Resultatet presenteras i en imponerande rad kapitel med mängder av detaljerad information, vilka upptar en mycket stor del av skriften. De borde kunna nyttjas för ännu längre gående forskning; så att säga från golvet eller snarare marken.

Kilander understryker ändå att trots att lokalsamhällets bärande fundament härigenom utsattes för påfrestningar kunde de som arbetade under en äldre struktur erbjudas nya möjligheter. Exempelvis fick detta form av säljarens medverkan i omfattande avverkningsrätter. Transaktioner som omfattade just avverkningsrätter var dessutom ofta det första tecknet på att något nytt och främmande var på gång. Överlåtelser skedde ibland genom ombud och därefter vidare till det berörda bolaget. Med tiden ökade antalet juridiska personer som ägare av hemman men i vissa byar dröjde det ända till sekelskiftet 1900 innan något bolag förvärvade fast egendom där.

I skriftens förklaring av skeendet intar föga överraskande Max Webers resonemang om kapitalismens uppkomst och utmärkande drag en given roll. Särskilt tar Kilander sikte på dennes krav på ett rationellt handlande. Med detta som utgångspunkt och med empiriskt stöd har han konstruerat två idealtypiska strukturer: en agrar socioekonomisk och en industrikapitalistisk. Författaren sammanfattar att när den senare vann insteg medförde inte detta att den andra helt gick under. Men den måste anpassas till nykomlingens krav. Den gamla tiden byttes ut mot en annan som erbjöd byarnas invånare nytt liv. Samtidigt understryks att med här anlagt perspektivet den enskilde bondens fria val var en icke-fråga.

Kilander måste ha lagt ner åtskillig kraft och möda på detta. Inte minst redan arbetet med den rena källforskningen bör tidvis haft en ren sisyfoskaraktär eller som författaren själv uttalar det ibland inneburit en fruktlös kamp med krånglande källor och trilskskande texter. Man imponeras av att han inte under resans gång tycks ha frestats att ge upp hela projektet. Ett påtagligt gott stöd har han dessutom fått från landsarkivet i Östersund och kommunarkivet i Strömsund vilka vederbörligen avtackas för sina insatser.

Något vid sidan av undersökningen påpekar författaren att Gustav Henvind-Eriksson – född i byn Gubbhögen i Alanäs – i *Silverskogen sydväst om månen* i ord speglar hur förändringarna upplevdes av de boende. Även Olof Högberg har i *Fribrytare* och *Baggbölingar* givit viss belysning av skeendet när skogarnas mångfald blev tillgängligt för hugade externa intressenter och en trakt under loppet av några få år på 1850-talet fick delvis ny karaktär. I detta sammanhang finns kanske skäl att också påminna om de redovisningar som Nils Henrik Quist lämnat i sitt klassiska verk *Ådalen I–II* med inblickar i en verklighet där flera perspektiv är hämtade ur de industriella köparnas synvinkel.

Till studien hör en omfattande notapparat som är väl värd att besöka eftersom också den innehåller mycken intressant information. Hårtill kommer några sidor med förklaringar av ord såsom dyrk eller avradsländ. Bilagedelen avslutas med en välmatad redovisning över källor och litteratur men – av mycket förklarliga skäl – inget personregister. Klokt nog redovisar i stället ett separat avsnitt några för studien centrala personer och bolag. Bland de senare märks sågverk i Ångermanälvens mynning som Lo, Kramfors och Marieberg. Ända dit och det stora skiljet i Sandslån fraktades timret via Ströms Vattudal och Faxälven.

Uppenbarligen finns utrymme för ytterligare tankar och forskning. I en avslutande not hoppas för övrigt författaren kunna återkomma i andra sammanhang till utbytet av element mellan de båda i skriften presenterade strukturerna. En avslutande mest närliggande reflektion är nog dessutom att den sedan länge etablerade synen på begreppet baggböleri bör betraktas som kraftigt förenklad och i visst behov av närmare nyansering.

BO G. HALL